

Document de treball FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Quines tendències socials impactaran en el futur de l'educació?

A partir de l'informe
«Trends Shaping Education» de l'OCDE

Queralt Capsada (coordinadora),
Tracey Burns, Joan Subirats

JULIOL 2015

Les publicacions de la Fundació Jaume Bofill estan disponibles per a descàrrega al web www.fbofill.cat.

© del text: Tracey Burns, Joan Subirats
© d'aquesta edició:
Fundació Jaume Bofill, 2015
Provença, 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.cat
<http://www.fbofill.cat>

Primera edició: juliol de 2015

Autors: Tracey Burns, Joan Subirats
Coordinació de continguts: Queralt Capsada
Revisió de continguts: Gemma Teixidó, Valtencir Mendes
Edició: Fundació Jaume Bofill - Àtona, SL
Disseny: Amador Garrell
Maquetació: Àtona, SL
Fotografia de la coberta: Raül Campuzano i Javier García

Índex

Resum	4
Presentació	5
Tendències que perfilen l'educació	
Tracey Burns, cap de projecte, Centre de Recerca i Innovació Educativa de l'OCDE	7
Introducció	7
Comunitats, mercats de treball i famílies	8
Comunitats més diverses	8
La importància creixent del comerç internacional	9
Més persones viuen en ciutats	10
Menys persones compromeses amb les seves democràcies	12
Més inversió en recerca i desenvolupament	13
Dones i treball	15
En resum	17
En quin context situem el debat sobre el futur de l'educació?	
Joan Subirats, IGOP-UAB	18
Sobre l'Informe i canvi d'època	18
Conseqüències en l'educació	200
Reflexions del seminari «Quines tendències socials impactaran en el futur de l'educació?»	22
Annex: Participants al seminari «Quines tendències socials impactaran en el futur de l'educació?»	25

Resum

Els que treballem en temes relacionats amb l'educació sovint tendim a concentrar-nos només en aquesta petita esfera de la societat i a no tenir en compte el que passa al nostre voltant. Però no podem restar aliens al que ens envolta a nosaltres i al món educatiu: l'economia en un món global, la desruralització dels nostres països, les migracions internacionals o les noves estructures familiars són només alguns exemples de les esferes socials que interaccionen amb l'educació per bé i per mal. Diuen que val més prevenir que curar, però per a poder proposar mesures i polítiques de prevenció cal disposar d'informació que ens permeti tenir una perspectiva a llarg termini del que ha passat fins al moment i que ens ajudi a predir què és el que pot succeir en un futur no molt llunyà. Les projeccions i els exercicis de prospectiva són eines necessàries per a definir polítiques exitoses, però requereixen d'una anàlisi i reflexió basada en assumpcions sovint incertes i menys específiques del que ens agradaria.

Amb la intenció d'explorar quines són les tendències de la societat catalana que estan afectant i poden afectar en un futur l'educació a Catalunya, la Fundació Jaume Bofill es va interessar per l'informe de l'OCDE «*Trends Shaping Education*» [Tendències que perfilen l'educació] i el seu marc analític. És per aquest motiu que es van convidar experts i professionals relacionats amb el món educatiu, però dedicats a àmbits tan diversos com l'economia, l'urbanisme, la sociologia o les polítiques públiques, per tal de debatre i presentar diferents punts de vista sobre com l'educació està i es veurà afectada per la globalització, l'augment de la concentració de persones en àmbits urbans, les migracions internacionals o el canvi en les estructures familiars.

A partir de la trobada d'aquest grup heterogeni d'experts en diferents àmbits de l'educació i la societat, es va utilitzar el marc d'anàlisi proposat a l'informe de l'OCDE per a promoure la reflexió i el diàleg sobre els principals reptes que el món educatiu català afronta en connexió amb la resta de la societat. Les principals àrees que es van posar a debat i que plantegen clars reptes per a l'educació es poden agrupar en quatre grans blocs: 1) l'economia global, 2) la comunitat en entorns urbans: participació política i social, 3) un món global: migració i mobilitat, i 4) noves estructures familiars.

Presentació

Al llarg dels últims cinquanta anys les societats occidentals han experimentat canvis innegables en totes les esferes de la societat: la família, el món polític, les relacions socials, l'economia, el mercat de treball i, també, l'educació. Tendim a analitzar aquestes diferents esferes de manera separada per facilitar-ne la comprensió. Però en la realitat són inseparables i el que s'experimenta en una esfera afecta inevitablement la resta, tant si és per bé com per mal. El món educatiu no queda al marge de les tendències que experimenten les nostres societats en referència a la globalització, l'economia, el mercat de treball, el canvi tecnològic o les noves estructures familiars. És per aquest motiu que quan planifiquem polítiques educatives no podem només tenir present el que passa en aquesta petita esfera de la societat, sinó que també cal tenir en compte què passa al seu voltant i com l'educació interacciona amb la resta d'àmbits.

Les diferents esferes de la societat no afecten a tots els països de la mateixa manera, però sí que compartim algunes pautes comunes amb altres economies del nostre entorn: Al llarg de les últimes dècades, els països de l'OCDE han vist com les seves societats són cada vegada més diverses a causa de l'augment de migrants internacionals. L'economia ha canviat en diferents aspectes: cada vegada hi ha més inversió en recerca i desenvolupament, la qual cosa transforma un percentatge gens menyspreable del nostre mercat de treball en ocupacions basades en el coneixement. L'increment del pes del comerç internacional en l'economia ha augmentat notablement, alhora que cada vegada més persones han traslladat la seva residència habitual del camp a la ciutat, creant societats cada vegada més urbanes. Igualment, l'equilibri entre família i treball s'ha vist modificat. Cada cop són més les dones que treballen i alhora tenen una família i, per tant, les famílies que han d'afrontar la conciliació entre la vida familiar i laboral. No obstant això, el compromís amb la democràcia ha disminuït en els últims anys, ja que el percentatge de participació en els comicis electorals s'ha vist reduït elecció darrere elecció.

És relativament fàcil pensar en com algunes d'aquestes tendències estan afectant i poden afectar el futur de l'educació: el fet de tenir una societat més diversa planteja el repte de proveir una educació dirigida a persones amb diferents necessitats i nivells de partida, mentre que l'augment del pes de l'economia del coneixement posiciona l'educació com la gran responsable en la provisió de competències i aprenentatges susceptibles de ser aplicats en l'emergent societat del coneixement. Els horaris de l'educació inicial han de coordinar-se amb les necessitats de les famílies on tots els membres desenvolupen activitats en el mercat de treball. Alhora, el fet de tenir societats més urbanes facilita en certa mesura la provisió d'educació a un major gruix de la població, però també dificulta l'establiment i manteniment de relacions polítiques i socials sòlides i estables en el temps.

Tot i que les dades ens ajuden a detectar tendències socials, encara queden moltes preguntes per resoldre sobre la seva relació amb l'educació, com ara: *Quins seran els efectes de la globalització postcrisi econòmica en l'educació? Com canvien les relacions a l'escola els nous models de família? Quins efectes tindran les tecnologies emergents i els nous usos del temps en l'aprenentatge? Quines noves competències es demandaran en un mercat de treball cada vegada més globalitzat?* El més probable és que no puguem donar una resposta clara, segura i específica a totes aquestes preguntes, però sí que podem plantejar-nos diferents escenaris i possibles camins per emprendre per tal de fer que l'educació es beneficiï de les tendències que li són favorables i es previngui de les que poden dificultar el seu desenvolupament. En definitiva, la pregunta que la Fundació Jaume Bofill dirigeix a la comunitat educativa és *Quines són les tendències que definiran el futur del sistema educatiu de Catalunya?* De manera que conjuntament siguem capaços de respondre a la pregunta *Com poden influir les tendències en el nostre sistema educatiu i la nostra feina?*

Amb la intenció de reflexionar sobre aquestes preguntes i fer front als principals reptes que planteja un món cada vegada més canviant, la Fundació Jaume Bofill –en col·laboració amb la Direcció d'Educació de l'OCDE– va organitzar un seminari d'experts i professionals en matèries que poden afectar el futur de l'educació, com ara l'economia, l'urbanisme, la sociologia o les polítiques públiques. El seminari va servir com a espai de debat i intercanvi d'idees entre el grup d'experts i professionals en el pla català, alhora que la participació de l'analista Tracey Burns de l'OCDE va ser clau per aportar un marc teòric recolzat per evidència empírica per tal d'iniciar les reflexions, discussions i suggeriments en referència als àmbits i tendències internacionals que poden afectar l'educació a Catalunya. Joan Subirats, catedràtic de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP), i Alfons Cornella, fundador d'Infonomia.com i del projecte Co-Society, van ser els encarregats d'iniciar

la discussió en el pla català. Durant el seminari tots els participants van tenir l'oportunitat de donar la seva visió sobre quines són les principals tendències que estan afectant l'educació a Catalunya, així com els reptes que ens plantegen. Seguidament es va procedir a debatre la relació de l'educació amb l'entorn en quatre petits grups monotemàtics: 1) economia global, 2) la comunitat en entorns urbans: participació política i social, 3) un món global: migració i mobilitat, i 4) noves estructures familiars.

El seminari va tenir lloc al palau Macaya el 4 de juliol del 2013, seguit a la tarda per una conferència oberta al públic, on van intervenir els tres ponents principals del seminari. Tant el seminari com la conferència es van emmarcar dins de l'espai «Perspectives internacionals d'educació», la intenció del qual és fer de pont entre el pla internacional i el català i, a través de la presentació de publicacions d'institucions internacionals de referència en l'àmbit de l'educació, introduir els debats i les recerques a Catalunya.

La intenció de la present publicació és reviure i posar a l'abast del públic l'intercanvi d'idees i coneixements que es va viure al seminari. Un segon objectiu d'aquest recull d'intervencions és no deixar el debat aquí i seguir les discussions i propostes iniciades. L'informe comença amb una exposició de la publicació de l'OCDE sobre les tendències que afecten el futur de l'educació a càrrec de Tracey Burns, la cap del projecte. El text continua amb la reacció a l'informe des del pla català per part del catedràtic de Ciència Política de la UAB Joan Subirats, un dels ponents del seminari. Al llarg de les intervencions s'incorporen algunes de les aportacions fetes per part dels participants al seminari, amb la intenció d'oferir diferents punts de vista. La publicació finalitza amb un recull de conclusions i propostes que van sorgir al seminari, així com un breu recull de línies generals que cal tenir en compte en el disseny i la implementació de polítiques educatives, a les quals la Fundació Jaume Bofill dona suport en el pla català.

Des de la Fundació Jaume Bofill volem agrair la il·lusió i l'energia amb què els i les participants en el seminari (vegeu-los a l'Annex) van debatre i dissentir sobre les tendències que perfilen el futur de l'educació a Catalunya. També volem agrair de forma especial a Tracey Burns, Joan Subirats i Alfons Cornella la seva dedicació prèvia a la celebració del seminari.

Tendències que perfilen l'educació

Tracey Burns, cap de projecte, Centre de Recerca i Innovació Educativa de l'OCDE

Què suposa per a l'educació que les societats siguin més diverses? Quin paper juguen les noves tecnologies en les nostres vides i com se'n pot treure millor profit a les escoles? Quin impacte té en els proveïdors d'educació superior el creixent percentatge de riquesa nacional que s'ha invertit en recerca i en desenvolupament?

Aquesta presentació analitza algunes de les principals tendències que afectaran el futur de l'educació i que representaran reptes per als responsables de polítiques i els proveïdors d'educació. S'ha basat en la recent publicació de l'OCDE, *Trends Shaping Education 2013* [Tendències que perfilen l'educació 2013] (OCDE, 2013). El llibre, i aquesta presentació, no oferiran respostes concloents: no es tracta d'un informe analític ni d'un compendi estadístic, i tampoc no es tracta d'una declaració de la política de l'OCDE sobre els diferents esdeveniments. Al contrari, aquest treball fomenta el diàleg sobre les principals tendències que tenen el potencial d'influir en l'educació. Tot i que les tendències són fortes, es pretén que les qüestions que sorgeixen sobre educació siguin il·lustratives i suggeridores. Us convidem a parlar sobre els esdeveniments des del vostre país o regió segons la vostra opinió en relació amb la rellevància de cada una d'aquestes tendències a Catalunya.

Introducció

Trends Shaping Education 2013 [Tendències que perfilen l'educació 2013] és el tercer llibre d'una sèrie de llibres sobre aquesta qüestió. El primer, publicat el 2008, va estar seguit per un segon el 2010. L'edició del 2013 conté 35 temes, cada un dels quals està il·lustrat amb dues xifres sobre tendències específiques. El contingut està organitzat en cinc capítols que se centren en la globalització, el benestar, l'estil de vida, les competències i el mercat laboral, les famílies modernes i les noves tecnologies. En cada apartat es plantegen una sèrie de preguntes que relacionen la tendència amb l'educació, des del nivell de l'educació i atenció en la primera infantesa fins al de l'ensenyament universitari i la formació permanent.

Els criteris per seleccionar les tendències, a part de la importància en relació amb l'educació, han estat la disponibilitat de dades comparables internacionalment a llarg termini. La diversitat dels temes tractats implica que en alguns casos les tendències només ocupen una dècada; en altres, les tendències estan disponibles més a llarg termini. Les tendències que ocupen menys temps corresponen a tendències emergents en noves tecnologies.

Ens hem centrat principalment en els països de l'OCDE i en les economies emergents, que s'han considerat una prioritat per al treball de l'OCDE: Brasil, Xina, Índia i Federació Russa. Hem utilitzat altres dades globals més àmplies que hi havia disponibles, que inclouen, per exemple, Indonèsia i Sud-àfrica. La recent crisi econòmica que hi ha hagut al món queda fora de l'abast d'aquest treball, atès que ens hem centrat en un període de temps més ampli. No obstant això, ens referim a la crisi quan pot haver tingut un impacte en xifres concretes que hem analitzat, com ara les que tenen relació amb dades sobre el creixement econòmic, la pobresa o els ingressos familiars.

S'ha volgut que aquest treball sigui accessible. És rellevant per a qualsevol persona que treballi en el camp de l'educació, incloent-hi els responsables de polítiques, assessors, investigadors i analistes de polítiques; directores de centres educatius i altres parts interessades; educadors; professors i pares o estudiants.

Comunitats, mercats de treball i famílies

Com ja he dit, la publicació consta de 35 temes, amb dues tendències cadascun o 70 tendències en total. Avui només en tractaré dues. Començaré amb una visió general dels canvis globals abans de centrar-me en les societats i els mercats laborals, i després, més concretament, parlaré de les famílies i els infants, i del debat permanent de les dones i el treball. Es tractaran les tendències i després es presentaran algunes qüestions sobre com poden afectar l'educació — o veure's afectades per l'educació. Demano disculpes per avançar perquè només tinc dades sobre Espanya —espero que em podreu donar informació sobre el context català.

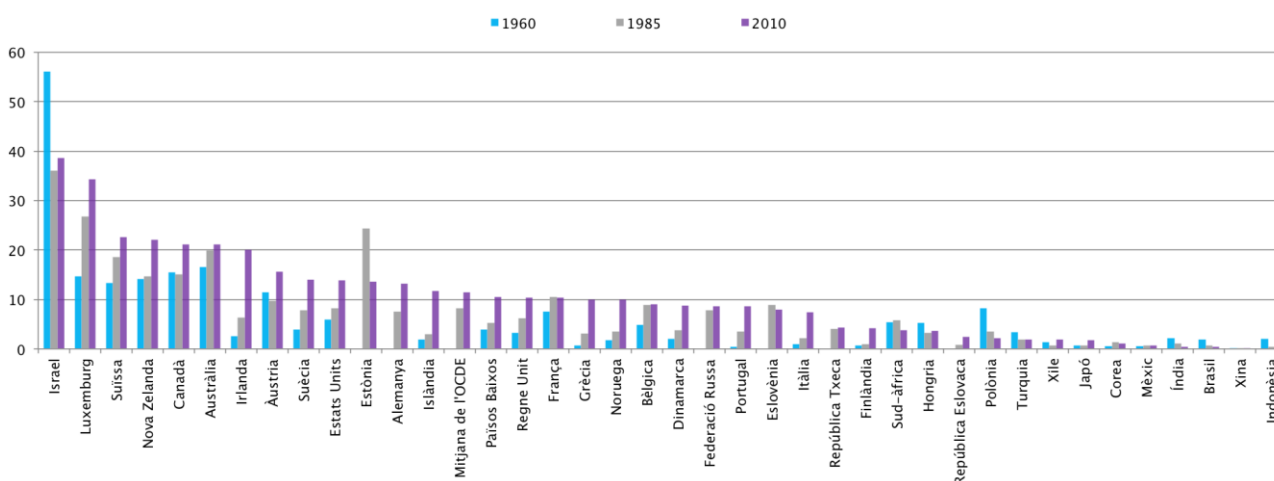
Comunitats més diverses

La primera tendència que presentaré és sobre migració. La migració s'ha generalitzat cada vegada més, sobretot cap als països rics. Els avenços tecnològics han propiciat la globalització, en relació amb la mobilitat dels individus, les famílies i el capital humà. El comerç i la necessitat de competències l'han impulsat. El transport cada vegada és més assequible i accessible afavoreix la formació de nous mercats i de noves maneres de ser. Les comunitats canvien i reflecteixen la diversitat creixent dels ciutadans de moltes maneres. La diversitat cultural i lingüística més gran continua tenint un fort impacte en les nostres escoles i aules. Aquest fet ens impulsa a replantejar els rols de les aules, els professors, els pares i altres aspectes de les escoles i de la comunitat en conjunt. El gràfic 1 ho demostra.

Gràfic 1.

Comunitats més diverses amb un nombre creixent de «migrants» internacionals

Total de migrants internacionals com a percentatge del total de població, 1960, 1985 i 2010

Nota: Un migrant internacional és un individu el país de naixement del qual no és aquell on resideix. Per raó de la disponibilitat de dades, s'han proporcionat les xifres de 1990 en lloc de les de 1985 per a la República Txeca, Estònia, Alemanya, la Federació Russa, la República Eslovaca i Eslovènia.
Font: Trends Shaping Education (2013), dades del Banc Mundial.

Com es pot veure al gràfic anterior, hi ha una proporció important de població de migrants internacionals que viuen en societats de l'OCDE. Hi ha molts immigrants que tenen la intenció de quedar-se a llarg termini: són persones que poden

actualitzar les seves competències o titulacions a través de l'oferta d'educació local, i els fills de les quals aniran a les escoles, i també a les universitats, a les seves comunitats. Països amb una tradició d'immigració, com ara Austràlia, el Canadà, Nova Zelanda i els Estats Units, continuen tenint un augment del nombre de ciutadans nascuts en altres països, i són seguits per països com Alemanya, Luxemburg i Suïssa. El 2010, Finlàndia, Islàndia, Irlanda, Grècia, Itàlia i, per descomptat, Espanya van tenir un augment espectacular de migrants internacionals en relació amb les xifres de 1985. En l'educació, els nous immigrants plantegen reptes especials per a la integració i l'aprenentatge dels idiomes, per exemple. Els estudiants, els pares —o els avis— dels quals van immigrar a un país concret, poden haver d'afrontar alguns problemes. Aquesta diversitat que ha augmentat a les aules planteja qüestions com ara si les escoles, els professors i els estudiants estan prou preparats per al nou repte que sorgeix.

Què vol dir això per a l'educació?

- La transferibilitat de competències i d'experiència és un dels grans reptes per a les aules que acullen alumnes de tot el món. Els nostres sistemes són capaços de reconèixer adequadament els coneixements previs i les titulacions? Com s'hauria de dur a terme?
- Les famílies nouvingudes tenen moltes possibilitats de patir precarietat i exclusió. Els educadors estan preparats per afrontar la desigualtat d'oportunitats educatives que pot causar un gran nombre d'immigrants?

La importància creixent del comerç internacional

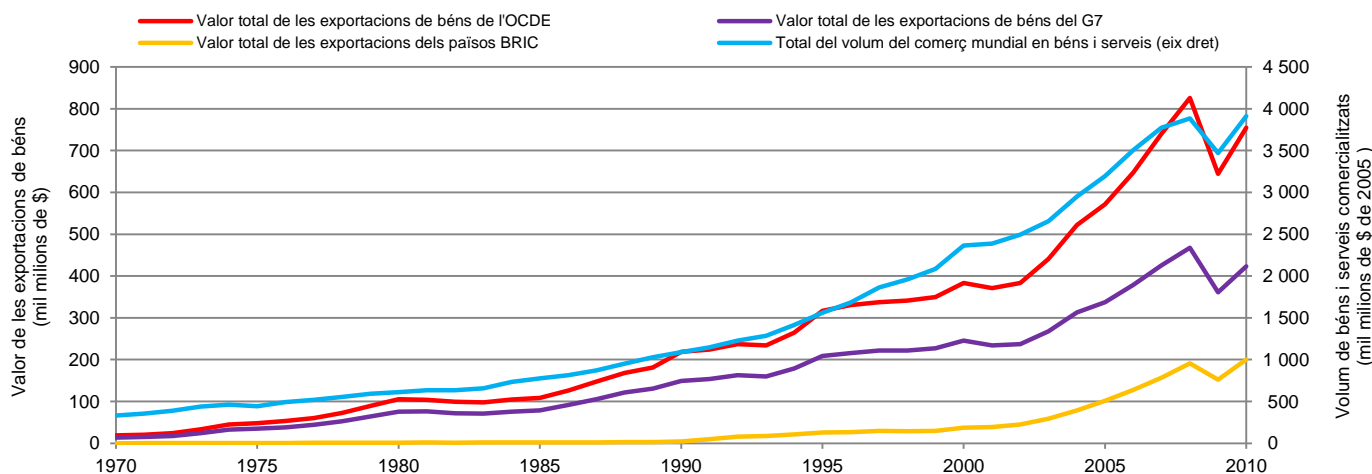
Dins de l'activitat econòmica ha aparegut el factor de la interrelació global a una escala sense precedents. El caràcter global dels mercats ha esdevingut més fort mitjançant els acords internacionals i els avenços tecnològics, que uneixen persones, béns i serveis d'una manera més ràpida i econòmica. Les multinacionals treballen travessant fronteres per fabricar els béns —que cada vegada es munten més amb components que estan dispersos geogràficament— i que, més tard, es venen en molts mercats. Aquesta interacció creixent de les economies té un impacte en les estratègies de competitivitat nacional, innovació, ocupació i competències. Probablement també té una funció en el desenvolupament d'actituds i especialització que impulsa el comerç internacional i la col·laboració.

Com es pot veure al gràfic 2, el volum total del comerç mundial ha augmentat constantment des de 1970, amb un creixement particularment fort i evident des de mitjan 1990 en endavant. El valor total dels béns exportats també ha augmentat durant aquest període, excepte en el moment d'una caiguda el 2009 a causa de la crisi econòmica. La figura de dalt mostra que els països membres de l'OCDE són en gran part responsables del valor total dels béns exportats. La participació dels països BRIC (Brasil, Rússia, Índia i la Xina, per les seves sigles en anglès) també va augmentar notablement des de l'any 2000 i va igualar el creixement dels països més desenvolupats.

Gràfic 2.

La importància creixent del comerç internacional

El valor total dels béns exportats pels membres de l'OCDE, els països BRIC i els G7 (en mil milions de \$) (eix esquerre), i el total del comerç mundial en béns i serveis (en mil milions de \$ de 2005) (eix dret), 1970-2010

Nota: L'exportació de béns i serveis aquí és una mesura de la integració econòmica global i mostra el valor total de béns que surten d'un país. S'han ajustat les variacions estacionals de les xifres dels dos conjunts de dades per suavitzar les dades trimestrals. Les dades globals de béns i serveis estan calculades en \$ de 2005, en lloc de \$, perquè els volums anuals siguin comparables, mentre que el valor dels béns simplement és el valor en \$ de cada any concret.
Font: Trends Shaping Education (2013), dades de l'OCDE.

Les empreses cada vegada confien més en la producció subcontractada i deslocalitzada. L'organització d'aquesta producció de béns més intensa i multinacional s'anomena cadena de valor global (CVG) i les diferents etapes del procés tenen lloc en diferents països. Els iPad i iPhone d'Apple, per exemple, es dissenyen i es desenvolupen als Estats Units, però es munten a la Xina utilitzant les parts manufacturades al Japó, Corea i Taiwan (entre altres). Les CVG fan augmentar les connexions entre empreses i països i s'espera que suposin una distribució dels recursos més eficient en tot el món. No obstant això, també comporten un exemple molt oportú de la relació entre interdependència econòmica i risc sistèmic global.

Què vol dir això per a l'educació?

- Els sistemes educatius i de formació tradicionalment han estat el baluard de la presa de decisions nacional. Aquests sistemes donen als alumnes la perspectiva i les competències necessàries, incloent-hi competències lingüístiques, per a una cooperació internacional reeixida.
- La competència creixent en els mercats globals ha impulsat la noció generalitzada que els països necessiten innovació constant per mantenir les seves posicions. L'educació fomenta i valora la creativitat necessària per ser innovadors?

Més persones viuen en ciutats

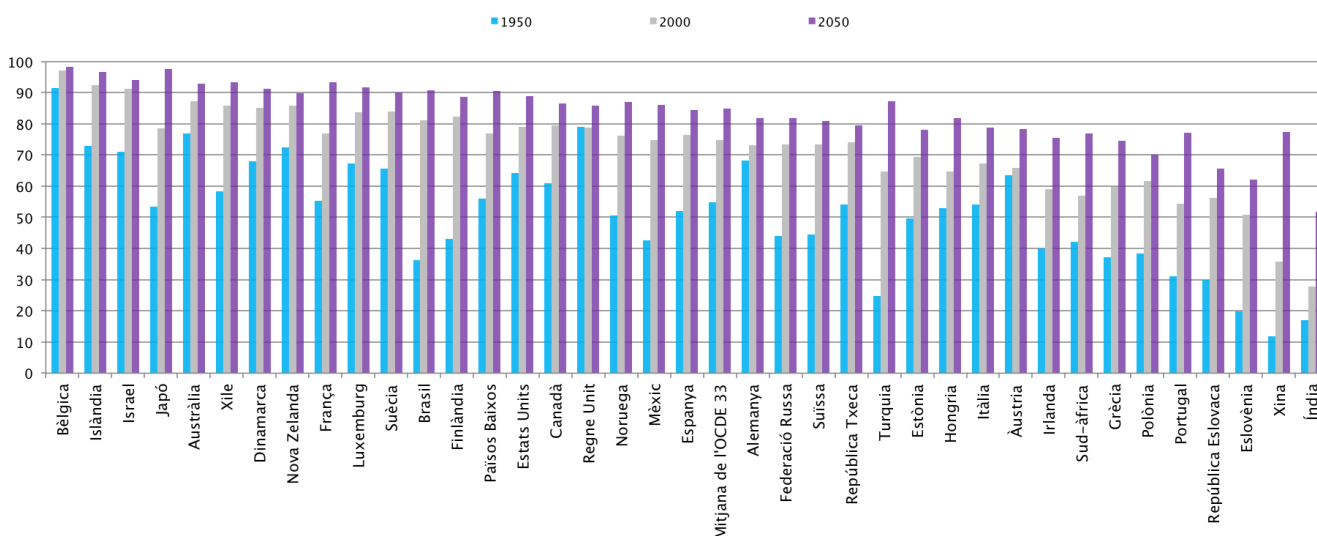
El món s'està tornant cada vegada més urbà, amb una proporció creixent de població que viu en ciutats. El pas de la vida rural a la urbana té conseqüències per la manera com vivim, treballem i construïm comunitats i famílies. La urbanització creixent ofereix més oportunitats professionals i formatives i molts altres aspectes positius. No obstant això,

també pot comportar la pèrdua de vincle veïnal i un augment de la sensació d'aïllament. Això pot tenir conseqüències per a les famílies i els infants i, per extensió, per a l'educació. Les escoles i la formació professional i universitària ofereixen cada vegada més una sensació de pertànyer a una comunitat propera i al veïnat en zones urbanes, i de tenir-hi una funció.

Gràfic 3.

Més persones viuen en ciutats

Percentatge de persones que viuen en àrees classificades com a «urbanes» per les autoritats nacionals, 1950-2050

Font: Trends Shaping Education (2013), dades del PNUD.

Com es pot veure al gràfic 3, entre 1950 i 2000, el percentatge de població que viu en entorns urbans ha augmentat de mitjana de 52% a 75% en tots els països de l'OCDE. Fins i tot els països amb el percentatge més baix d'habitants en ciutats el 1950 (Eslovènia i Turquia) han experimentat augments importants en la proporció de la població que vivia en àrees urbanes l'any 2000. S'espera que aquest patró continuï als països de l'OCDE i els països BRIC, amb una previsió mitjana de l'OCDE del 85% el 2050. Com es pot veure, Espanya es troba exactament en la mitjana de l'OCDE, al centre. S'espera que més del 95% de la població de Bèlgica, Islàndia i el Japó viurà en zones urbanes en aquesta època. La urbanització planteja un repte social per als educadors, en relació amb un possible aïllament i la pèrdua del sentit de comunitat. Malgrat tot, aquest fenomen també pot oferir un entorn cultural més ric i perspectives de treball més bones i més diverses que poden motivar els estudiants en els seus estudis.

Què vol dir això per a l'educació?

- Els índexs d'urbanització molt alts porten els serveis al límit, incloent-hi l'educació. Com poden l'educació primària i secundària, i la formació professional i universitària afrontar els problemes de sobreocupació i d'infraestructures desbordades en les àrees urbanes amb un creixement ràpid?
- De quines maneres podrien utilitzar-se creativament les comunitats locals amb una població molt densa i diversa com a entorns d'aprenentatge (per exemple, creativitat mitjançant l'art urbà o lectura de gent gran local a joves en edat escolar)?

Menys persones compromeses amb les seves democràcies

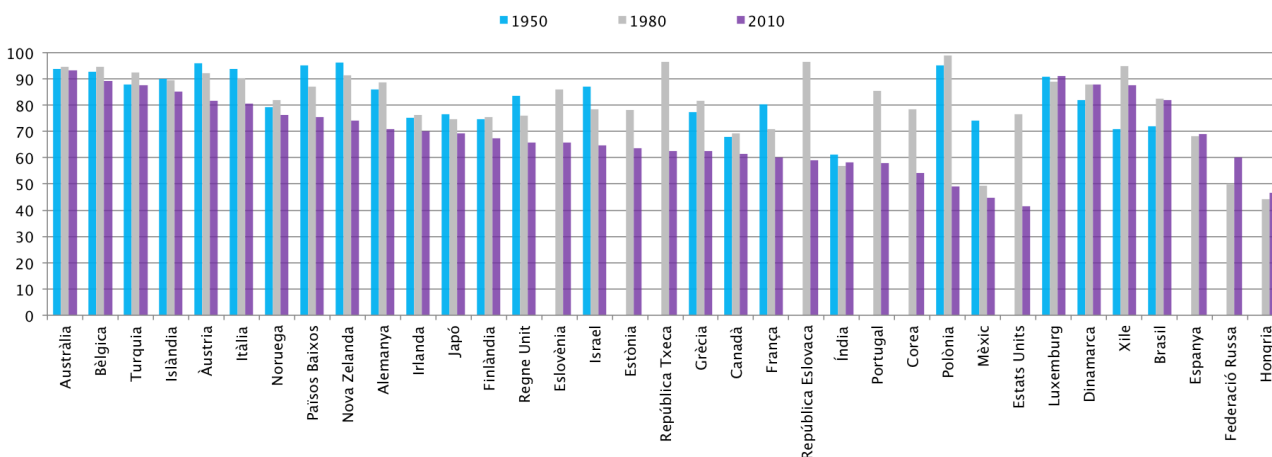
El compromís cívic és una de les maneres com els individus poden canviar les seves comunitats i societats. Les mesures de compromís social inclouen processos polítics i no polítics, com ara dur a terme serveis de voluntariat i contribuir a iniciatives filantròpiques. Els nivells més alts de compromís cívic i social s'han associat als nivells més alts de confiança i tolerància en les comunitats, i estan considerats un aspecte fonamental d'una democràcia saludable. Però en molts països de l'OCDE les mesures de participació ciutadana, incloent-hi la participació electoral, han disminuït al llarg dels darrers cinquanta anys. Poden la formació i l'educació jugar un paper a l'hora de millorar la participació ciutadana i social? Les recerques suggereixen que el clima de l'aula i la confiança en la participació educativa estan associats positivament amb algun coneixement, competència i comportaments basats en la participació cívica. Una pregunta molt important per a molts països de l'OCDE és la següent: es poden ensenyar la confiança, la tolerància i la col·laboració?

Com es pot veure al gràfic 4, la participació electoral ha baixat en la majoria de països de l'OCDE des de 1950. A Àustria, Itàlia, els Països Baixos i Nova Zelanda, per exemple, el 1950 les dades mostren una participació electoral de més del 90%, una xifra que va caure fins una mica més del 70% el 2010. A Hongria, Mèxic, Polònia i els Estats Units, el 2010 la participació electoral era de menys del 50% de la població amb dret a vot, una caiguda molt acusada en relació amb els anys anteriors. Alguns països resisteixen aquesta tendència: Austràlia, Bèlgica i Luxemburg, que tenen un sistema de votació obligatori, des de 1950 s'acosten al 90% de participació electoral. De totes formes, aquesta tampoc no és la solució: tot i que votar també és obligatori a Grècia, en aquest país la participació electoral ha baixat des de prop del 80% el 1951 i 1981 a una mica més del 70% el 2012. Per contra, al Brasil, Xile i Dinamarca ha augmentat la participació a mitjan segle XX, amb una participació més o menys estable els darrers 30 anys. Com es pot veure, la participació electoral a Espanya s'ha mantingut relativament estable entre el 1980 i 2010.

Gràfic 4.

Menys persones compromeses amb les democràcies

Participació electoral als parlaments, el 1950, 1980 i 2010 (o anys més propers disponibles)

Nota: La participació electoral és el nombre total de vots emesos (vàlids o no vàlids) dividit pel nombre de persones amb dret de vot, expressat en forma de percentatge. Quan no s'ha pogut disposar de les dades dels països en els mateixos anys, s'han utilitzat les xifres dels anys més propers.

Font: Trends Shaping Education (2013), dades d'International IDEA.

Què vol dir això per a l'educació?

- El desenvolupament d'una ciutadania responsable i activa és fonamental per a qualsevol sistema educatiu. Quin seria el paper específic de les escoles i universitats per fomentar l'educació cívica?
- Els centres educatius haurien de contribuir a construir les actituds necessàries per a l'apoderament dels

estudiants donant als alumnes més oportunitats de ser escoltats, participar i col·laborar en la presa de decisions dels centres?

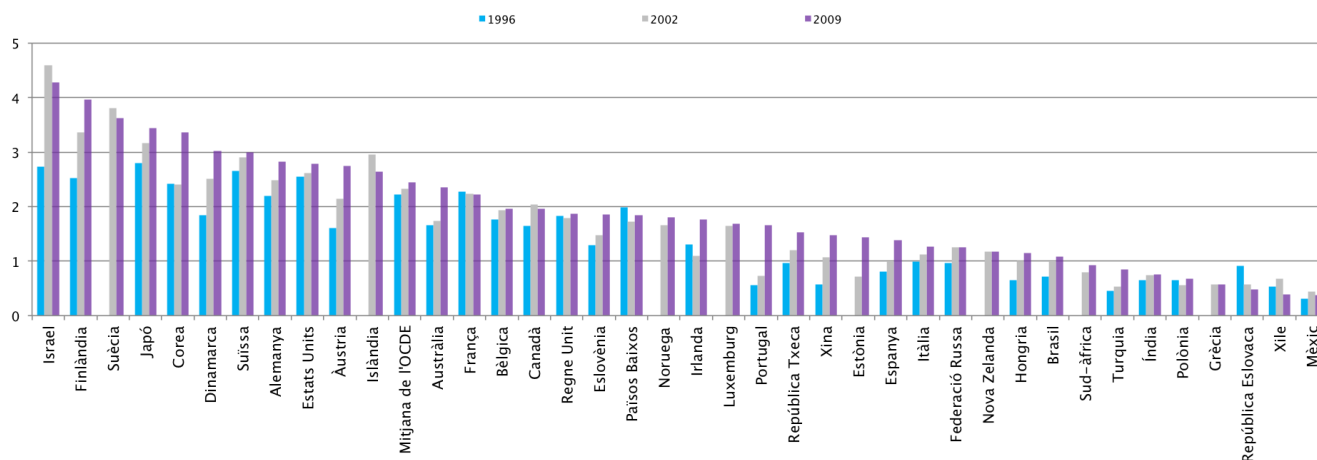
Més inversió en recerca i desenvolupament

Els països de l'OCDE estan esdevenint més intensius en coneixements? Una de les grans qüestions dels darrers anys és la importància creixent de les economies intensives en coneixements. En analitzar l'abast d'aquest canvi, els analistes han utilitzat molts indicadors, incloent-hi els que destaquen les activitats de recerca i desenvolupament, el suport a l'emprenedoria, la participació i el rendiment en el nivell d'educació universitària, la distribució de la mà d'obra en l'ocupació en els sectors econòmics, i també la disponibilitat i la qualitat de les infraestructures d'informació i comunicació. Cal que els educadors siguin conscients de la importància creixent de les competències avançades i de les qualificacions que els estudiants necessitaran per créixer en mercats laborals més intensius en coneixements, sense descuidar el desenvolupament de les capacitats dels alumnes en altres competències importants. La formació professional, juntament amb les universitats, també representarà un paper important en la formació d'un nombre suficient de titulats altament especialitzats.

Gràfic 5.

Més inversió en recerca i desenvolupament

El total de la despesa en recerca i desenvolupament (pública i privada) en forma de percentatge de PIB, el 1996, 2002 i 2009

Nota: Presentem les xifres de 2003 en lloc de les de 2002 de Grècia, Luxemburg, Nova Zelanda, Sud-àfrica i Suècia. També es presenten les dades de 2004 en lloc de les de 2002 de Suïssa. Les xifres de 2008 substitueixen les de 2009 d'Austràlia, el Brasil, Xile, la Xina, Islàndia, la mitjana dels països de l'OCDE i Sud-àfrica. Les xifres de 2007 substitueixen les de 2009 de l'Índia, Grècia, Mèxic i Nova Zelanda.

Font: Trends Shaping Education (2013), dades del Banc Mundial.

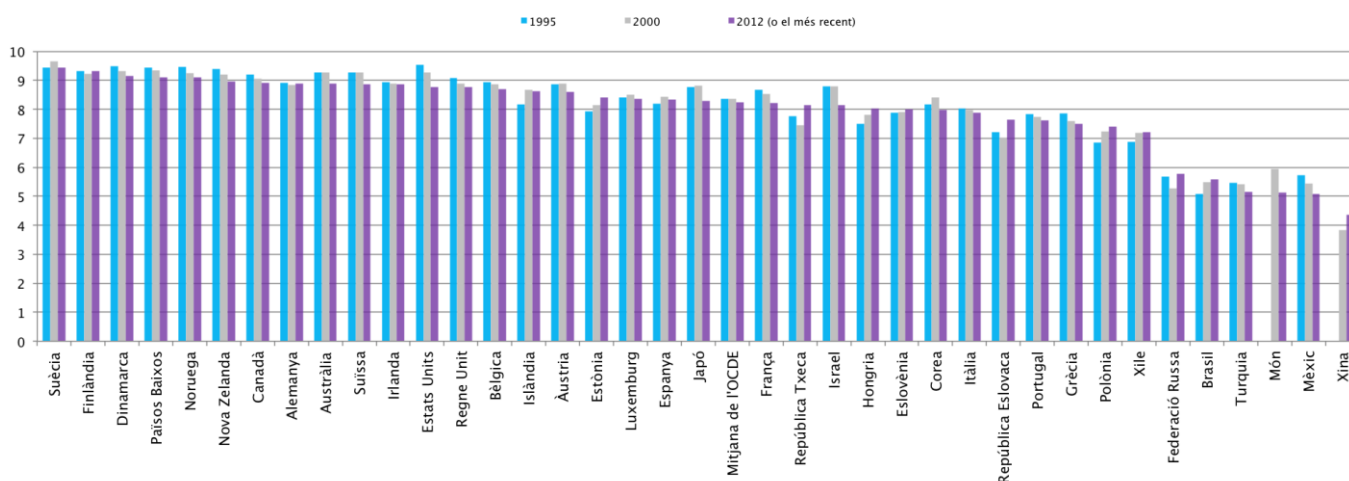
La recerca i el desenvolupament (R+D) es refereixen a tres activitats: recerca bàsica, recerca aplicada i desenvolupament experimental. Com es pot veure al gràfic 5, a l'OCDE la despesa en R+D com a percentatge del PIB ha augmentat en el període 1996-2009. Corea recentment ha augmentat la seva inversió en R+D en més del 70%, del 2,4% de 2002 al 3,4% de 2009. En altres països, la xifra s'ha mantingut estable o ha disminuït lleugerament. Les diferències per països en nivells d'inversió són àmplies. N'hi ha que actualment inverteixen més del 3% del PIB en R+D (Finlàndia, Israel, Japó, Corea i Suècia) i n'hi ha que inverteixen l'1% o menys (Xile, Grècia, Índia, Mèxic, Polònia, República Eslovaca, Sud-àfrica i Turquia). Espanya va tenir un augment constant entre 1996 i 2009.

Però aquest augment de la inversió es tradueix en més intensitat de coneixements? L'índex de l'economia dels coneixements (KEI) del Banc Mundial compara la rendibilitat dels països basant-se en quatre pilars d'una economia dels coneixements: (1) incentiu econòmic i règim institucional; (2) educació i recursos humans; (3) el sistema d'innovació, i (4) tecnologia d'informació i comunicació. Segons aquest índex, Dinamarca, Finlàndia, els Països Baixos, Noruega i Suècia es consideren els més intensius en coneixements, mentre que la Xina, Mèxic i Turquia es consideren els menys intensius en coneixements. Segons dades del gràfic 6, sembla que la intensitat de coneixements de les economies dels països de l'OCDE, incloent-hi Espanya, es manté constant o disminueix. No obstant això, és important destacar que per a molts països de l'OCDE el 1995 pot haver marcat un punt en què ja han desenvolupat la majoria de les infraestructures del coneixement, i aquest índex no recull cap transició prèvia.

Gràfic 6.

Esdevenir més intensius en coneixements?

Índex de l'economia del coneixement del Banc Mundial, el 1995, 2000 i 2012

Nota: Aquest índex s'ha creat a partir de 109 variables estructurals i qualitatives de 146 països. Podeu trobar més informació sobre aquest índex a StatLink i en línia a <<http://go.worldbank.org/SDDP311T40>>.

Font: Trends Shaping Education (2013), dades del Banc Mundial.

Què vol dir això per a l'educació?

- L'augment de la inversió en R+D fomenta el creixement d'un mercat global per a la recerca. Els governs haurien de desenvolupar estratègies per fomentar àmbits clau de recerca per tal d'afavorir la competitivitat global en el sector de l'ensenyament superior?
- La retòrica de «crear economies intenses en coneixement» correspon amb el que realment té lloc en els sectors públics i privats? Quines són les responsabilitats específiques dels sistemes d'educació a l'hora de contribuir a aconseguir aquest objectiu?

Dones i treball

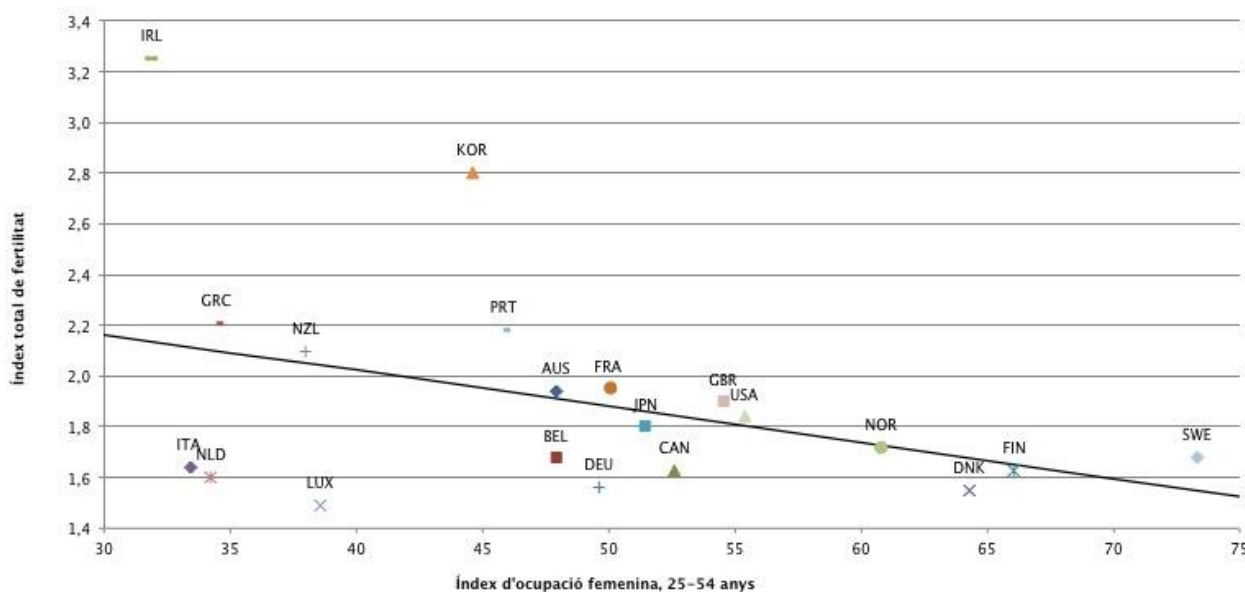
El compromís de les dones en el treball ha creat un dilema per a les famílies: a moltes persones joves encara els costa decidir en quin moment tindran fills i quants en tindran. Durant dècades, moltes dones han pensat que no hi ha un moment ideal en la seva carrera professional per formar una família. La conciliació de la vida familiar i laboral ha estat, i continua sent, un dels temes més difícils de resoldre per a les dones treballadores, i per als homes. En conjunt, les dones decideixen participar activament en el món del treball, la qual cosa significa posposar la maternitat al més tard

possible i tenir menys fills com a norma general. Per a l'educació, aquesta tendència vol dir que hi ha més possibilitat que hi hagi pares més grans, més ben formats i més famílies amb un sol fill. Aquests pares serien més actius en l'educació, més exigents i voldrien que les escoles cobrissin les necessitats individuals dels seus fills.

Gràfic 7.

Un equilibri entre la família i la carrera professional

L'índex d'ocupació de les dones de 25-64 anys *versus* el seu índex total de fertilitat (infants per dona de 15-49 anys), el 1980

Nota: L'índex d'ocupació es calcula com la proporció de persones ocupades en la població en edat de treballar. La fertilitat total es calcula dividint el nombre de persones nascudes vives cada any per dones de cada grup d'edat entre la població de dones en el mateix grup d'edat. Aquest càlcul suposa que no hi ha mortalitat.

Font: Trends Shaping Education (2013), dades de l'OCDE.

Hi ha una tensió entre el món laboral i les alegries i les exigències de la maternitat. Sovint hi ha un equilibri per a les dones pel que fa al moment idoni per a la maternitat i el nombre de fills que decideixen tenir. Aquesta elecció individual ha evolucionat en l'àmbit nacional en tots els països de l'OCDE ja que, en general, més dones decideixen incorporar-se al món laboral i posposar la maternitat i/o reduir les mesures de les famílies. Com es pot veure al gràfic 7, el 1980 el 50% de dones eren actives en el mercat laboral de mitjana en tota l'OCDE, i l'índex mitjà de fertilitat era de dos fills per dona. Aquesta mitjana general varia segons els països, en què Irlanda es troba en un extrem amb un índex mitjà de fertilitat de 3,25 fills per dona i només el 32% de dones en el món laboral. Aquestes dades contrasten amb les dels països nòrdics, per exemple Suècia, on el 1980 el 73% de dones es va incorporar al món laboral i cada dona va tenir una mitjana d'1,7 fills. Espanya no es troba en aquest gràfic —malauradament el 1980 només el 29% de les dones estaven ocupades, xifra que es troba per sota del límit de l'eix vertical. En aquesta època, cada dona espanyola va tenir 2,2 fills de mitjana.

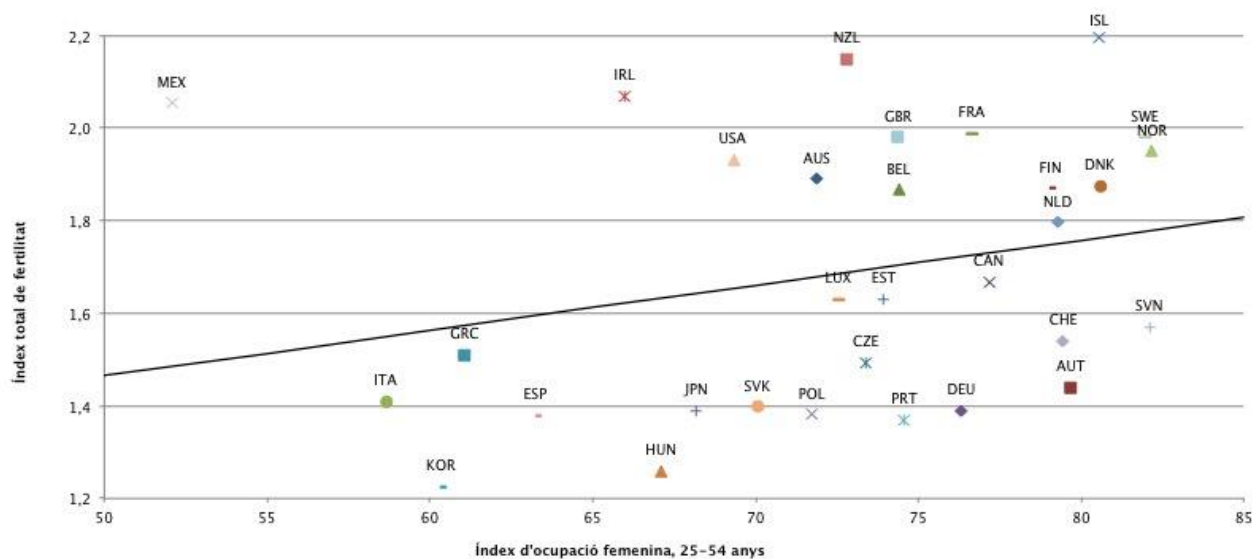
El 2010, aquesta situació havia canviat considerablement, com es pot veure al gràfic 8. En els països de l'OCDE, de mitjana fins al 75% de dones participaven en el mercat laboral i la mitjana de l'índex de fertilitat havia caigut fins a 1,7 fills per dona. El patró per països era similar fins dues dècades abans, però amb tendències diferents. Alguns països (per exemple, Mèxic) encara tenen una fertilitat relativament alta i un índex d'ocupació femenina baix, mentre que altres tenen una fertilitat més baixa i una participació en el món laboral més alta (per exemple, Alemanya). També hi ha un nombre de països, incloent-hi Israel i Nova Zelanda, que tenen un índex de fertilitat relativament alt (2,2 fills per dona) i

més del 70% de dones actives en el món laboral (de fet, més del 80% a Israel). El 2010, l'evolució de la tendència calculada mostra que el canvi general dels països des de 1980 va ser, generalment, positiu. És a dir, els països amb l'ocupació femenina més alta també tendien a tenir índexs de fertilitat més alts. Pel que fa a Espanya, les xifres corresponents a 2010 eren el 63% de la participació de la mà d'obra femenina i, de mitjana, 1,4 fills nascuts de cada dona.

Gràfic 8.

Més dones treballen i alhora tenen una família

L'índex d'ocupació de les dones de 25-64 anys *versus* el seu índex total de fertilitat (infants per dona de 15-49 anys), el 2010

Nota: Igual que la nota del gràfic 7.

Font: Trends Shaping Education (2013), dades de l'OCDE.

Què vol dir això per a l'educació?

- La participació dels dos progenitors en el món laboral ha canviat l'equilibri de responsabilitats entre els centres educatius i les famílies a l'hora d'educar els infants? I aquest fet ha alterat la interacció amb el pare?
- Més infants que mai reben atenció i educació en la primera infància. Què representa aquest fet per a la capacitat del sistema? Com es poden assegurar els serveis i els estàndards d'alta qualitat en aquest camp?

En resum

Com he dit al començament, aquest treball té com a objectiu inspirar la reflexió i el diàleg, i m'agradaria haver aconseguit aquest fi amb aquesta breu presentació. Òbviament, hi ha moltes altres tendències que no he esmentat —noves tecnologies, una població que envelleix, el canvi climàtic, etc.— que podrien tenir un impacte important en l'educació en el vostre context.

Abans d'acabar, m'agradaria recordar-vos que és important tenir present que l'educació ha configurat aquestes tendències, les quals es troben alhora dins de l'educació. Us animo a plantejar-vos la pregunta següent: *Què representa aquesta tendència per al meu sistema educatiu i la meva feina?*

En quin context situem el debat sobre el futur de l'educació?

Joan Subirats, IGOB-UAB

Sobre l'Informe i canvi d'època

El treball fet per l'OCDE en el seu recent informe «*Trends Shaping Education*» [Tendències que perfilen l'educació] (OCDE, 2013), constitueix una bona base de partida per relacionar el futur de l'educació amb el canvi d'època en el qual estem immersos. En aquest sentit l'informe coincideix amb molts altres analistes i experts que entenen que l'educació té un paper central en aquest escenari d'interregne i que, al mateix temps, en serà àmpliament afectada. L'educació és futur. No és possible pensar i fer educació sense pensar en el que vindrà. I, per tant, la mirada sobre aquest futur que ens ofereix l'OCDE és absolutament rellevant.

L'escenari de futur que se'ns proposa parteix de la constatació de grans transformacions bàsiques que alteren molts dels paràmetres sobre els quals havíem construït certes i pràctiques. La globalització, el paper de les grans ciutats, les alteracions radicals del que significa el treball, els canvis en les estructures familiars i en els cicles vitals, o la gran transformació tecnològica —que està en la base de tot plegat—, són els elements centrals d'un diagnòstic del qual no es pot discrepar en termes absoluts. Pots no estar d'acord amb la importància que es donen a uns punts o a uns altres, pots discrepar de l'ordre o de la profunditat d'uns temes envers d'altres, però entenc que cal coincidir amb les línies generals de l'Informe. Del seu conjunt es desprèn la necessitat d'assumir (com a irreversible) la gran transformació que s'està operant en tots els aspectes vitals i la creixent importància de l'educació per fer-hi front. El problema és que els sistemes educatius que hem anat fent servir fins ara estan també afectats per aquests canvis i no podem seguir imaginant que modificant només els continguts o només els mètodes ja en tindrem prou per adaptar-nos als nous escenaris. En efecte, l'educació que coneixem a casa nostra té bases clares a la II-lustració, i va aconseguir anar perfilant-se i adaptant-se als canvis que el sistema productiu industrial va generar al llarg dels segles XIX i XX. El que s'anomena 'educació de masses' té precisament molt a veure amb el component fordista i democratitzador d'aquesta evolució social i econòmica que es consolida sobretot a la segona meitat del segle XX i que hem conegut com a «Estat del Benestar».

Les polítiques públiques pròpies de l'Estat del Benestar, i entre elles de manera destacada la política educativa, van tendir a configurar-se de manera universalista. Es va partir del supòsit que calia respondre a necessitats i demandes de caràcter homogeni i, per tant, es van desplegar de manera poc diversificada o personalitzada. D'altra banda, el disseny d'aquestes polítiques es va fer de manera acumulativa: a cada nova demanda, a cada nou dret reconegut, van anar sorgint noves respostes, nous serveis, nous programes, etc. Sense canviar, però, la manera estandaritzada en què s'havien configurat des de l'inici. En aquest context l'Estat (com a sinònim aquí del conjunt d'institucions públiques) es presenta com decisor únic i executor privilegiat de les polítiques públiques. Això no vol dir, com bé sabem en el camp educatiu, que no hi hagués altres actors que influïssin o intervinguessin en aquestes polítiques. De fet, el mateix Estat de Benestar és el resultat de l'acord entre l'Estat i els anomenats «agents socials». Però, tot i així, encara que altres actors de naturalesa privada poguessin condicionar, influir o pressionar sobre les actuacions de l'Estat, aquest va actuar sempre amb una lògica jeràrquica, responsabilitzant-se de les decisions i de la seva implementació. La forta intervenció pública (redistributiva) pròpia de l'Estat del Benestar sumada a la lògica estatocèntrica que acabem de descriure van conduir a un escenari d'Estats forts, responsables de la gestió d'una part molt important del producte interior brut, sustentats per una política fiscal de matriu progressiva, amb una organització administrativa (burocràtica) molt gran i amb un gran nombre de treballadors públics encarregats ja no només de regular, inspeccionar i sancionar, sinó també d'educar, guarir o cuidar.

Coincideixen a l'últim terç del segle XX diversos factors que contribueixen a problematitzar aquesta situació. D'una banda, una ràpida transició d'una economia productiva a una economia amb forts components financers, aprofitant el

rapidíssim canvi tecnològic. D'altra banda, les facilitats per a l'evasió i l'elusió fiscal que aquests mateixos canvis afavoreixen. També la creixent pèrdua de centralitat i d'estabilitat del treball com a component bàsic d'estructuració social. Mentre que, d'altra banda, i fruit de tot plegat, a finals de segle es va constatant un fort procés d'individualització i de reestructuració dels espais de socialització. Tot això comporta que els formats d'articulació social (famílies, llocs de feina, organitzacions polítiques i sindicals, barris i comunitats, etc.) es debilitin i es tornin menys capaços de canalitzar i gestionar els conflictes. Durant aquests anys es va anar passant d'unes trajectòries individuals relativament previsibles i segures, a un nou escenari en el qual les perspectives i els recorreguts vitals de les persones vénen dominats per les incerteses i la sensació de risc. D'una societat que podia ser explicada a partir d'eixos de desigualtat de caràcter material en què els individus es podien agrupar en classes socials i fins i tot possibilitaven certes trajectòries de mobilitat social ascendent, es va transitar cap a una societat en què els vincles d'integració social es debiliten i predomina cada vegada més la dicotomia entre els que són «dins» i els que són «fora», entre la inclusió i l'exclusió social. I, finalment, es va passant d'una societat de classes a una societat travessada per múltiples eixos de desigualtat i de diversificació social (gènere, ètnia, edat, etc.), generant, per tant, una major complexitat en el diagnòstic i en la recerca de solucions. Totes les polítiques de benestar es veuen afectades, sens dubte també la política educativa, i no en menor mesura.

La gran onada de mobilització política i juvenil de finals dels anys seixanta va propiciar una forta exigència de reconeixement de l'autonomia individual, juntament amb un rebuig significatiu de l'enquadrament autoritari i de classe propis de la societat industrial, i evidentment el sistema educatiu es va veure alterat. Els impactes del 68 han anat veient-se anys més tard, tant en la pròpia evolució del capitalisme cap a processos de producció més personalitzats, superant l'estandarització fordista, com en les alteracions en les estructures d'enquadrament social (família, escola, institucions, partits, sindicats, etc.), sempre des de lògiques de major individualització i exigència de reconeixement de la diversitat.

Ens trobem, a principis del segle XXI, davant d'una nova societat, aquesta que ens descriu l'Informe de l'OCDE, molt més heterogènia, diversificada i individualitzada, amb problemes molt més complexos. Les polítiques universals i homogènies dissenyades i implementades únicament des de l'Estat, tenen més dificultats per donar respostes a aquesta nova realitat. Els canvis socials i econòmics viscuts globalment a les últimes dècades del mil·lenni han configurat una nova societat que requereix de noves polítiques i noves formes de govern.

Paral·lelament a la incapacitat dels governs per donar respostes eficaces als nous problemes, es manifesta també una crisi de legitimitat. I d'això també en parla l'Informe que comentem: la gran transformació tecnològica que suposa Internet modifica molts dels espais d'interacció i intermediació que havien caracteritzat la societat industrial, permetent processos insospitats de mundialització i globalització del sistema econòmic i dels contagis culturals. L'Estat del Benestar va acabar reforçant un model de «democràcia per delegació» en què la ciutadania va cedir als responsables polítics una provisió tecnocràtica de serveis públics, mentre aquests concebien als ciutadans únicament com a clients d'aquests serveis, uns clients que cada quatre anys es convertien en votants. Aquesta dinàmica ha anat contribuint, sens dubte, a un creixent allunyament entre «la política de les institucions» i la ciutadania. Al mateix temps que la democràcia representativa s'ha anat expandint i consolidant com a sistema de regulació política arreu del món, presenta avui en dia clars i preocupants símptomes d'esgotament. Les democràcies occidentals han experimentat en les últimes dècades alts i baixos significatius en la participació electoral i un descens molt notable en les taxes d'afiliació en els partits polítics i els sindicats. El desinterès, l'escepticisme i el distanciament de la ciutadania respecte a la política tradicional (basada en la participació a través dels partits, les grans organitzacions corporatives i les eleccions) apunten, des de finals del segle passat, cap a un cert estancament del model democràtic predominant. I això situa novament el tema en termes de construcció de ciutadania, de construcció i consolidació del que és comú, del que és públic, més enllà del que és estrictament institucional.

Conseqüències en l'educació

Quines conseqüències podem treure d'aquest diagnòstic de transformació, de canvi d'època, als efectes del futur de l'educació? El que ens ha de quedar clar, entenc, és que no n'hi ha prou a replantejar les respostes, sinó que cal repensar les preguntes. També situaria com una qüestió bàsica el fet de reconèixer que no tenim ben organitzat el sistema de coneixement per encarar les noves complexitats que se'ns presenten. Com vaig sentir dir una vegada a algú parlant de la universitat: «La societat té problemes, les universitats tenen departaments». Aquesta afirmació la podríem estendre al conjunt del sistema educatiu. Hem anat especialitzant els continguts educatius, guanyant en profunditat, però perdent gruix explicatiu i desconnectant temes que requereixen noves recomposicions davant de noves problemàtiques o davant de vells problemes amb noves reconfiguracions. Entenc que si acceptem aquesta situació com a no convenient, caldria buscar formes d'educar que incorporin complexitat en la transmissió d'informació i en la construcció de coneixement. Tenim, per tant, un problema situat més aviat en fases d'educació secundària, superior i d'adults, més que en educació infantil i primària i que en els espais de lleure educatiu. Si cada cop tenim més incerteses sobre cap a quin món ens encaminem, quins treballs i formes de subsistència seran les disponibles, aleshores és millor incorporar en els continguts i mètodes d'aprenentatge els mecanismes que facin que la gent pugui redirigir trajectòries, recalibrar coneixements, recombinar informacions.

D'altra banda, i com ja hem avançat, una de les conseqüències més significatives del canvi tecnològic és el seu enorme impacte en aquells espais, aquelles instàncies o institucions que havien fet de la seva funció d'intermediació l'element central que justificava la seva existència. Els espais on aquests efectes han estat més immediats i visibles han estat, per exemple, les agències de viatge, les empreses d'edició de música o les que es dedicaven a vendre entrades d'espectacles per telèfon. Però cada dia que passa ens adonem que els efectes de la desintermediació que genera Internet van molt més enllà. Des de partits polítics fins a les mateixes institucions educatives o de salut. En efecte, les possibilitats de l'«acció connectiva» han trastocat els mecanismes i les maneres de fer tradicionals de l'«acció col·lectiva». I, per exemple, els «Massive On Line Courses» o «MOOCs» han obligat a moure's a les institucions universitàries que havien assolit un quasi monopoli de l'ensenyament superior i de les acreditacions al respecte.

Sembla clar que els sistemes d'ensenyament que es basaven a assegurar la transmissió de paquets més o menys constants d'informació, mitjançant esquemes educatius estandaritzats i procedimentalitzats, tenen els dies comptats. Aquesta funció d'intermediació entre gent que no disposava d'aquesta informació i la gent que sabia on era i com transmetre-la queda molt afectada per la capacitat que demostra la xarxa de facilitar a tothom i en tot moment aquesta informació. Com bé deia Mariano Fernández Enguita en una recent intervenció, «La informació hi és. La informació és molt més accessible. El nostre problema no és la manca d'informació sinó, en tot cas, la sobreabundància d'informació ... [abans] l'escola era la finestra al món ... ara les finestres són en una altra banda». El que ens cal és saber ajudar i guiar la construcció de coneixement, no en sistematitzar l'accés a la informació.

De ben segur que això no és senzill. Hi ha moltíssima informació disponible, molt «soroll» a l'entorn, i cal trobar espais i moments per triar, per distingir. I segurament els temps que corren no permeten fer-ho amb massa certeses prèvies. Vull dir que no és senzill decidir de manera deductiva quins trossos d'informació són imprescindibles ni decidir tampoc quins són els camins més adequats per acabar obtenint el coneixement, que és el que busquem. Segurament convindria explorar més junts quina informació ens cal per assolir el coneixement que busquem. I això vol dir treballar més des d'una lògica inductiva. Experimentar, acceptar que dels errors se n'aprèn, aprofitar la gran quantitat d'informació disponible, aprofitar els grans recursos (educatius) que ofereix l'entorn de les institucions escolars i educatives. I em refereixo a l'entorn físic i també l'entorn global digital. En això les escoles de l'etapa infantil o les instàncies socioeducatives tenen molta experiència acumulada.

Sembla clar que les dinàmiques ja engegades a molts llocs i moments, que es basen en compartir coneixement, en construir-ne de nous aportant i barrejant informacions i sabers, haurien de poder anar-se consolidant i sistematitzant (com de fet ja s'està fent) per construir mapes i bancs d'experiències que serveixin de guia per anar canviant les coses. No cal pensar en heroïcitats o emprenedors en solitari que trenquen barreres i aixequen ells o elles sols moments especials, sinó en generar el que podríem anomenar com «ecologia de la innovació educativa». És a dir, aquell context que afavoreix la innovació col·lectiva, la contaminació positiva i la fertilització del que es va fent i provant.

Tenim el cas de Viquipèdia com un exemple concret i d'èxit en el qual s'ha estat capaç, des d'una base material i personal força fràgil, d'endegar un procés de construcció col·lectiva de coneixement que en el cas del català té característiques d'exemplaritat i de lideratge universal. I les coses van per aquí en altres àmbits com el moviment «Open Access» en recerca, o les experiències en escoles i centres d'adults a alguns indrets de Catalunya.

Diu en Bauman que ens cal passar de la construcció de «míssils balístics» —és a dir, de persones programades amb exactitud perquè assoleixin determinades fites o objectius— a processos que afavoreixin la construcció de «míssils intel·ligents» —aquells capaços d'alterar la seva trajectòria quan canvien les condicions i, per tant, sempre disposats a reprogramar-se. Els balístics anaven bé per situacions de guerres de posicions, on se sabia on era l'enemic. Quan els conflictes són més aviat intermitents, no previsibles i en format guerrilla, aquella mena de míssils no serveixen, i en calen de nous. Més flexibles i reprogramables. Deixant de banda el marc militar del símil —que no em sembla massa ben triat per parlar del que estem parlant— el cert és que en Bauman ens assenyala una educació capaç no només de preparar un marc cognitiu on anar situant les diferents informacions que rebem en cada moment vital, sinó d'una educació que ens prepari a reprogramar els marcs cognitius sense ni tan sols disposar de les peces de recanvi necessàries. El que entenc que se'ns diu és que ens cal bastir un procés educatiu que ajudi a saber orientar-se en terrenys incerts, on els mapes serveixen de poc i on és més útil disposar de brúixola i de certa acumulació d'experiències i errors anteriors, a més de disposar d'un grup amb qui caminar, compartir i avançar. Si el contingut o la informació sobre el que bastir coneixement ja és més accessible que mai, ens cal afavorir l'adquisició de mètode i d'un bon ús del(s) llenguatge(s) per tal d'ajudar a construir ciutadans autònoms i que acceptin la necessitat de les interdependències que comporta viure en comunitat.

Estem avançant per aquesta mena de camins? Més aviat em sembla que no. Ens costa molt modificar els pesats i burocràtics sistemes educatius que tenim. No hem estat capaços de descentralitzar el sistema i, sens dubte, és només des de la proximitat del territori i des de l'experimentació dels centres que podem (re)aprendre. Ni la nova llei d'educació del govern de l'Estat (que està pensada des de dalt i pels «savis» que diuen ja saber el camí), ni la pròpia trajectòria de la política educativa de la Generalitat, apunten cap al que ens exigeix el canvi d'època en què estem immersos. No podem confiar en què el sistema educatiu aguantarà en base només als recursos que acumula i a la seva capacitat d'acreditació. Cada cop són més les veus i les accions que apunten a vies autònomes, i ja es comença a parlar de formes d'acreditació alternatives. Cal aprofitar que hi ha professionals i centres disposats a provar, a compartir. Aquesta és una base sòlida sobre la qual poder avançar. L'Informe de l'OCDE ens diu on som, i ens diu que no hi ha camins de tornada. Ara ens cal provar nous camins d'aprenentatge.

Reflexions del seminari «Quines tendències socials impactaran en el futur de l'educació?»

A diferència d'altres seminaris emmarcats en l'espai «Perspectives internacionals d'educació» l'informe presentat i posat a discussió no tractava un tema educatiu concret, fent una diagnosi dels problemes que han afrontat els diferents països i com els han intentat resoldre a partir de polítiques concretes. En aquest cas l'estudi exposat tractava una temàtica genèrica i ens proposava un enfocament diferent al que estem acostumats. En lloc de detectar i intentar aportar solucions a problemes existents, aquesta sessió anava dedicada a predir futurs reptes que poden aparèixer en el món educatiu donada la seva interacció amb altres esferes de la societat, així com a projectar possibles camins per prevenir resultats no desitjables en termes socials i educatius. Per tant, l'objectiu principal del seminari va ser el d'establir un debat i diàleg sobre el futur de l'educació. De manera que les propostes fruit del seminari no són polítiques concretes, sinó línies generals que cal tenir presents a l'hora de formular i implementar polítiques educatives concretes, les quals no es poden desentendre de la resta d'esferes de la societat.

Els debats sobre el futur de l'educació es van organitzar en quatre grans àrees, que van ser discutides en petits grups. Aquestes àrees són: 1) Economia global, 2) La comunitat en entorns urbans: participació política i social, 3) Un món global: migració i mobilitat, i 4) Noves estructures familiars. Les principals preguntes que es van plantejar i les línies generals que van sorgir es detallen a continuació per blocs temàtics.

a) **Economia global.** Catalunya no resta fora del fenomen de la globalització de l'activitat econòmica. Aquesta creixent internacionalització ha fet que els programes de formació professional i superior es vegin davant del repte de proveir a les persones competències que siguin aplicables a nivell internacional i que els nostres graduats puguin competir a nivell global. Per tal de preveure futurs escenaris que afectaran l'educació a Catalunya en la seva interacció amb la globalització els participants van discutir les preguntes següents:

- Si les economies nacionals són cada cop més interdependents, com pot l'educació promoure competències transferibles que s'adaptin als actuals canvis econòmics i la creixent incertesa i competència internacional?
- El nostre sistema educatiu proveeix els alumnes amb els instruments i competències necessàries (incloent les competències lingüístiques) per ser competitius en una economia global?

La principal idea que va sortir i amb la qual tots els participants van estar d'acord és que l'única manera per preparar les persones a través de l'educació és fer-ho a través de l'aprenentatge de competències per aprendre. En definitiva, aprendre a aprendre. Encara que no és una idea nova, els participants també van estar d'acord en què queda molt camí per recórrer en aquest sentit. Els currículums escolars encara estan farcits de continguts i manquen hores de dedicació a l'aprofundiment en el desenvolupament de competències i en l'estimulació de la recerca i el coneixement.

Mes enllà de les competències generals, també es va discutir sobre competències específiques indispensables en una economia globalitzada. En especial es va posar l'èmfasi en les competències lingüístiques, que van fer aflorar la temàtica de la desigualtat. El sistema educatiu català no està tenint èxit a l'hora de transmetre l'aprenentatge de llengües estrangeres, com ara l'anglès, competència clau per a la major part d'ocupacions de l'economia globalitzada. Molts dels joves amb competències lingüístiques avançades les han aconseguit fora de l'horari escolar, a partir de classes particulars o en centres especialitzats. De manera que alguns alumnes han tingut més oportunitats d'aprenentatge que d'altres depenent de les seves característiques socioeconòmiques i de les preferències i decisions familiars.

b) **La comunitat en entorns urbans: participació política i social.** Gran part de la població catalana viu en entorns urbans, on les connexions amb la resta de la comunitat són més difícilment articulables que

en espais no-urbans reduïts. En àrees urbanes cal sumar al repte de l'establiment de vincles dins de la comunitat el del seu manteniment. La dificultat de mantenir els vincles a llarg termini obre la porta al risc de casos d'alienació social. Els centres educatius poden crear i fomentar nous vincles dins de la comunitat, així com afavorir el sentiment de pertinença en entorns urbans. Igualment, el fet de pertànyer a una comunitat facilita la participació política i social, a través de la qual la ciutadania catalana pot promoure canvis en l'agenda política i social. És per aquest motiu que les preguntes que es van posar sobre la taula en aquest segon bloc són:

- Com poden les escoles promoure un sentiment de comunitat i pertinença entre els alumnes i les seves famílies en entorns urbans?
- Quines competències són necessàries per tal de mantenir el capital social i les connexions locals a les ciutats? Com es poden desenvolupar aquestes competències a les escoles?
- Quin hauria de ser el rol de les escoles i universitats en la promoció de competències cíviques?

Tots els participants van estar d'acord en què l'educació és molt més que ensenyament. Més enllà de formar persones amb competències i coneixements pel mercat de treball també cal formar-les com a ciutadans. La participació en òrgans escolars, en associacions que realitzin activitats extracurriculars i extraacadèmiques dins i fora dels centres educatius són, també, una part de l'educació que ha de rebre la població catalana.

Encara que aquest tipus d'activitats se solen organitzar en major nombre i freqüència en entorns urbans, l'establiment i manteniment d'una comunitat es fa més difícil que en entorns no-urbans. L'entrada de nous membres i la seva integració no sempre és fàcil, especialment pels que arriben a la ciutat sense vincles socials previs. És per aquest motiu que els centres educatius catalans es poden erigir com a porta d'entrada i vertebradors de la participació política i social. La majoria de la població que viu a Catalunya té una relació directa o indirecta amb algun centre educatiu o de formació, de manera que és una porta d'entrada a aquesta comunitat participativa. Per això cal entendre el paper dels centres educatius i de formació no com simples transmissors de coneixements, sinó també com a creadors i promotors de participació ciutadana en àmbits no estrictament acadèmics i/o formatius.

c) **Un món global: migració i mobilitat.** La recepció d'alumnes provinents d'altres països amb sistemes educatius diferents al de Catalunya ha posat sobre la taula el repte de la diversitat lingüística i cultural a les escoles. Educadors, famílies i alumnat han d'incorporar noves formes d'aprenentatge i interacció per tal de fer front a aquesta nova situació, més complexa però no menys enriquidora. Igualment, en el pla de l'educació superior i la seva connexió amb el mercat de treball, la manca d'oportunitats laborals a Catalunya ha fet que molts joves amb formació superior hagin d'abandonar el país a la recerca de millors oportunitats. Totes aquestes tendències que estan passant a Catalunya i al món ens van portar a plantejar-nos:

- El nostre sistema educatiu és capaç de reconèixer les competències i coneixements d'alumnes provinents d'altres sistemes educatius?
- Com podem equipar els educadors i els centres per tal de combatre les desigualtats educatives que poden sorgir com a conseqüència de l'increment d'alumnat divers a les aules?
- Com poden les institucions d'educació superior i el mercat laboral donar més oportunitats als emigrants? Quines polítiques de retenció de talents o de retorn de joves emigrants serien més adequades per a Catalunya?

Tal com passa en altres països, el nostre sistema educatiu desconfia en lloc d'enriquir-se de la resta de sistemes educatius. Un dels fenòmens que ha acompanyat a la globalització de l'economia ha estat la mobilitat de les persones i, amb això, els seus coneixements. Les primeres reaccions han estat de desconfiança d'allò desconegut, dificultant el reconeixement de titulacions a través de procediments burocràtics poc àgils. Els participants al seminari van estar d'acord en què, tot i que cal garantir la qualitat en el reconeixement de competències i coneixements de persones

formades en altres sistemes educatius, cal facilitar les actuals gestions burocràtiques i potenciar els avantatges de comptar amb una societat més diversa pel que fa a la seva formació en competències i coneixements que no pas en ressaltar-ne les seves debilitats.

La creixent diversitat lingüística i cultural a les escoles ens va agafar a tots per sorpresa, especialment a educadors i centres. Aquests darrers han hagut de fer front a diari a aquesta nova situació, i no sempre disposant ni dels recursos ni de la preparació suficient. No obstant això, hi ha altres països que han experimentat un fenomen similar amb uns anys d'anel·lació, com ara França o Alemanya. A partir d'aquests dos casos es fa evident que cal assegurar la igualtat d'oportunitats educatives i laborals als alumnes nouvinguts, ja que les conseqüències negatives de no proporcionar oportunitats a aquest col·lectiu es traslladen a les subseqüents generacions.

La principal forma que els participants en el seminari van destacar com a via per donar oportunitats laborals al màxim de persones possibles és la de crear vincles més directes entre els centres educatius i formatius i el mercat de treball, tant a nivell de formació professional com a nivell universitari. Un millor coneixement entre el que ensenyen les institucions educatives i el que necessiten les empreses pot facilitar tant la retenció de talents com promoure el retorn d'aquells que han hagut d'emigrar a altres països per raons laborals.

d) **Noves estructures familiars.** A Catalunya el percentatge de dones treballadores és cada vegada més alt, i moltes d'elles no deixen de banda l'opció de formar una família. De manera que el repte de la conciliació de la vida laboral i familiar esdevé prioritària per a tots els membres que integren la família. Les dificultats de conciliació han provocat l'endarreriment de la maternitat i la reducció del nombre de fills per dona. Igualment, l'estructura de família tradicional ha deixat de tenir el monopoli a Catalunya, ja que noves estructures familiars —com ara famílies monoparentals o parelles homosexuals— s'han fet un lloc en la realitat del país. No obstant això, aquests canvis presenten una sèrie de reptes, els quals ens vam plantejar a través de les preguntes:

- Com ha canviat la distribució de responsabilitats d'educació entre l'escola i els pares amb la creixent participació de la dona en el món laboral? Quins reptes es plantegen en matèria d'educació infantil pels propers anys?
- Es veu afectada la relació família-escola per la creixent diversitat d'estructures familiars? Quin ha de ser el rol del sistema educatiu en la promoció d'un debat i formació d'opinions entorn les estructures familiars no tradicionals?

Tot i la massiva incorporació de la dona al mercat laboral, els participants van estar d'acord a establir que encara ara les mares són les que es fan responsables de la major part de tasques relacionades amb l'educació dels infants i la relació família-escola. Però una de les transformacions que sí que s'està erigint és la major demanda que els pares i les mares fan a les escoles: des de les escoles bressol fins a l'educació postobligatòria, han augmentat les demandes tant a nivell quantitatiu (nombre de places) com qualitatiu (qualitat i diversitat dels serveis). El fet d'haver de combinar la feina amb les responsabilitats familiars implica una demanda creixent als centres escolars, especialment per aquells que no tenen un pla alternatiu (suport dels avis, contractació de cuidadors...).

Igualment, la relació família-escola no està canviant per a tothom, però sí que s'està ampliant i diversificant. Fins al moment, l'escola interaccionava amb un model de família nuclear concret, conegut i previsible. Mentre que avui en dia el professorat interacciona amb un major nombre de tipus de famílies i les situacions no són sempre les mateixes. El fet de no haver previst aquesta diversificació familiar ha agafat a la major part del professorat i direccions de centres educatius desprevinguts. A l'escola es perceben els primers canvis socials, com ara el sorgiment de noves formes familiars. Cal reflexionar i treballar sobre la realitat familiar que acompanya als alumnes, no només perquè el professorat sigui capaç d'interaccionar amb diferents models familiars que presenten demandes i necessitats diferenciades, sinó també per crear un discurs i ambient per tal que els alumnes i les famílies cada vegada més diverses puguin interaccionar entre elles d'igual a igual, sense tenir famílies de primera i segona categoria. Normalitzar la relació entre les diferents estructures familiars és clau per evitar la possible discriminació d'alumnes provinents de famílies no tradicionals.

Finalment, com s'ha comentat en apartats anteriors de l'informe, a diferència d'altres estudis presentats en el marc del «Perspectives internacionals d'educació» la intenció d'aquest seminari i conferència no era proposar polítiques públiques concretes a aplicar en el marc català, sinó establir un diàleg i debat entre diferents actors implicats en el món educatiu català que poguessin establir unes línies que cal tenir ben presents a l'hora de portar a terme polítiques educatives. Aquestes línies no fan referència únicament a l'esfera de l'educació, sinó a la seva interacció amb altres àmbits de la societat. Seguint els quatre blocs temàtics que es van tractar al seminari, la Fundació Jaume Bofill presenta les següents línies generals a considerar en les polítiques educatives del segle XXI:

Economia global

- Preparar les persones a través de l'aprenentatge de competències per aprendre. Canviar l'actual balanç i incrementar la proporció de formació en competències en detriment de la part de formació en continguts concrets.
- Desenvolupar les competències lingüístiques com a instrument clau per treballar i desenvolupar-se en un món globalitzat i reduir les desigualtats, ja que actualment les oportunitats d'aprenentatge d'aquestes competències lingüístiques no estan igualment repartides entre la població catalana.

La comunitat en entorns urbans: participació política i social

- Educar per a la ciutadania, i no només ensenyar. Hem d'entendre l'educació com una esfera de la vida pública que proporciona competències i coneixements per a ser aplicats en el mercat de treball, però també per desenvolupar-se com a persona activa política i socialment.
- Els centres educatius i formatius han d'incorporar com a part dels seus objectius i activitat diària la promoció de la participació en associacions polítiques i socials.

Un món global: migració i mobilitat

- Aprendre dels altres en lloc de desconfiar-ne. Facilitar el reconeixement de competències i coneixements adquirits en altres sistemes educatius.
- Promoure el contacte i coneixement entre els centres educatius i formatius i el mercat de treball, per tal de proporcionar oportunitats laborals al màxim de persones.

Noves estructures familiars

- Els centres educatius, com a provisors d'un servei públic, han d'intentar cobrir les demandes i necessitats de les diferents estructures familiars, per tal de facilitar la conciliació de la vida laboral i familiar.
- L'escola té un paper central a l'hora de normalitzar les diferents estructures familiars, per tal d'evitar la possible discriminació d'alumnes provinents de famílies no tradicionals.

Annex: Participants al seminari «Quines tendències socials impactaran en el futur de l'educació?»

Macarena Ares, Becària de la Fundació Jaume Bofill a la Direcció d'Educació de l'OCDE.

Xavier Bonal, Professor del Departament de Sociologia de la UAB. Actualment investiga sobre l'impacte dels processos de globalització en les polítiques i sistemes educatius. És membre fundador de la xarxa europea *Globalisation and Europeanisation Network in Education* i del consell editorial de les revistes *Globalisation, Societies and Education* i *Mediterranean Journal of Educational Studies*.

Maria Buhigas, Directora d'Estratègia Urbana en Barcelona Regional.

Tracey C. Burns, Analista de polítiques educatives a la Direcció d'Educació de l'OCDE i coordinadora de l'informe *Trends Shaping Education 2013*.

Conxita Calvo, Regidora d'Educació de l'Ajuntament de Mataró.

Carlos Camí, President de la Confederació de centres Autònoms d'Ensenyament de Catalunya (CCAEC).

Queralt Capsada, Professora i investigadora del Departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra. Editora del CercleGerrymandering.cat.

Jordi Collet, Professor de Sociologia, Universitat de Vic. PhD. Visiting Academic. Institute of Education (University of London).

Marta Comas, Directora de Famílies amb veu, Fundació Jaume Bofill.

Alfons Cornella, Fundador d'INFONOMIA.COM i del projecte Co-Society. Autor de *Futuro Presente, el futuro es atreverse hoy. 101 ideas fuerza para entender las próximas décadas*.

Montse Daviu, Avaluadora de projectes educatius europeus. Formació, FAPAC.

Jordi de Diego, Director de l'Escola Roser Capdevila.

Anna Jolonch, Cap de recerca, Fundació Jaume Bofill.

Pep Lobera, Professor del departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Madrid (UAM). Línees de recerca: actituds davant de la diversitat i la immigració a Espanya; educació i immigració; conflictes socioambientals; i moviments socials. Actualment està elaborant el segon informe sobre *Convivencia social e intercultural en territorios de alta diversidad* i analitza les actituds davant de la diversitat a les escoles.

Joan Majó, Vicepresident del Patronat, Fundació Jaume Bofill.

Valtencir Mendes, Cap de Projectes Internacionals, Fundació Jaume Bofill.

Rafa Merino, Grup de Recerca Educació i Treball, UAB. Investigador de la xarxa International Research Network of Youth Education and Training (IRNYET): *Preparing urban youth for college and careers: an international study of major cities*.

Luis Ortiz Gervasi, Professor de la Universitat Pompeu Fabra, Departament de Ciències Polítiques i Socials, Àrea de Sociodemografia.

Ismael Palacín, Director, Fundació Jaume Bofill.

Josep Miquel Piqué, Enginyer de telecomunicacions amb capes de direcció, empenedoria i innovació. Presideix la XPCAT (Xarxa de Parcs Científics i Tecnològics de Catalunya) i la Divisió Europea de la IASP (*International Association of Science Parks*).

Jordi Plana, Gerent de Serveis d'Educació, Diputació de Barcelona.

Jaume Prat, Gabinet de Gerència, Consorci d'Educació de Barcelona.

Josep M. Rañé, President del Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya (CTESC).

Coral Regí, Directora de l'Escola Virolai, Barcelona.

Montse Ros, Secretària General de la Federació d'Ensenyament de CCOO.

Joan Subirats, Catedràtic de Ciència Política de la UAB i membre de l'IGOP.

Marina Subirats, Catedràtica Emèrita del Departament de Sociologia de la UAB.

Antoni Verger, Investigador «Ramon y Cajal» (2011-2016) en el Departament de Sociologia de la UAB.

L'educació és una esfera més de la societat en què vivim, la qual interacciona amb la resta d'àmbits, com ara l'economia, les famílies, el mercat de treball o les migracions internacionals. No obstant això, en nombroses ocasions dissenyem i implementem polítiques educatives sense tenir en compte el que succeeix en la resta de la societat. Aquest informe presenta reflexions sobre tendències socials que afectaran el futur de l'educació a Catalunya, a partir de les dades mostrades en l'informe de l'OCDE sobre fenòmens que perfilen l'educació. L'economia global, la participació política i social en entorns urbans, la mobilitat i les migracions internacionals, així com el sorgiment de noves estructures familiars són els principals canvis socials que s'espera que impactin en el futur de l'educació a Catalunya.

Tracey Burns és analista a la Direcció d'Educació de l'OCDE i coordinadora de l'informe *Trends Shaping Education 2013* (OECD, 2013).

Queralt Capsada Munsech és professora i investigadora del Departament de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra (UPF). Editora del CercleGerrymandering.cat

Joan Subirats és catedràtic de Ciència Política a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).